

UN LOT DE OPAIȚE TIMPURI DİN CARTIERUL DE SUD, EDIFICIUL 2- DOMUS, DE LA TROPAEUM TRAIANI

Gabriel Mircea TALMAȚCHI *
Ștefan Viorel GEORGESCU*
Constantin ȘOVA*

Cuvinte-cheie: *Scythia, Tropaeum Traiani, opaițe, secolele II-IV p.Chr.*

Keywords: *Scythia, Tropaeum Traiani, oil lamps, 2nd-4th AD.*

Rezumat: *Acest articol prezintă un lot de zece opaițe (întregi și fragmentare), descoperite la Tropaeum Traiani, în cartierul de sud, în cercetările arheologice din edificiul 2-domus. Acestea se încadrează în două mari categorii: opaițe de tip firmalampen și opaițe cu cioc cordiform, ele fiind situate în categoria opaițelor romane timpurii.*

Abstract: *This article presents a batch of ten lamps, discovered at Tropaeum Traiani, in the south neighborhood, at the archaeological research from the edifice 2-domus. They fall in two major categories: the lamps firmalampen type and lamps with cordiform beak, been situated in the category of early roman lamps.*

Introducere

Cercetările arheologice din cartierul de sud, romano-bizantin, al orașului Tropaeum Traiani au fost reluate la sfârșitul secolului trecut. Scopul acestor cercetări arheologice este obținerea de noi informații privind locuirea romană târzie și imaginea de ansamblu a locuințelor romane târzii și a sistemului stradal existent, vizând în principal *cardo maximus*. Zona a intrat în atenția științifică a

---

* Gabriel Mircea TALMAȚCHI: Muzeul de Istorie Națională și Arheologie din Constanța, gtalmatchi@yahoo.com .

* Ștefan Viorel GEORGESCU: Muzeul de Istorie Națională și Arheologie din Constanța, viorel.stefan.g@gmail.com;

* Constantin ȘOVA: Muzeul de Istorie Națională și Arheologie din Constanța, sova_costin@yahoo.com.

specialiștilor Muzeului de Istorie Națională și Arheologie Constanța încă din anii 70 și 80 ai secolului trecut¹. Cel mai important edificiu descoperit aici are un caracter privat și este datat în secolele IV-VI p.Chr. El este poziționat la vest de *cardo* și este un edificiu roman de tip *domus* (cu un plan adaptat spațiului constructibil din cartier). În această etapă a cercetării, precizăm că ne aflăm în fața unei clădiri impresionante ca dimensiuni, orientată nord-sud, cu o lățime de 25 m și o lungime de aproximativ 50 m.

La Tropaeum Traiani putem menționa și alte edificii care se pot încadra în categoria *domus*. Astfel, în apropierea porții de est, printre edificiile ridicate în secolul IV p.Chr., se remarcă o clădire (cu dimensiunile de 25.60 x 15 m), compusă din patru încăperi și un portic, dispuse în jurul unei curți interioare². Adăugăm marele edificiu D3 din sectorul D³, ca și D7. Ultimul a fost considerat „monumental atât ca plan cât și ca întindere”, cu multe încăperi organizate în jurul unei curți interioare cu două portice⁴.

În interiorul clădirii din sectorul de sud au fost documentate mai multe compartimente, cele mai clare fiind un *atrium* (7 x 5 m) și un *vestibulum* (11 x 4 m). *Atrium*-ul, punctul central al clădirii, prezintă un pavaj realizat din dale mari și mijlocii din calcar, în general prelucrate și îmbinate cu mortar⁵. Acest *vestibulum* creează vizual o axă lungă prin interiorul clădirii, oferind iluzia de spațialitate, prezentând și el un dalaj realizat din plăci de calcar mici și mari, prelucrate, foarte bine îmbinate și legate tot cu mortar. Acesta este delimitat pe ambele părți de două praguri pentru intrările camerelor de pe latura de est, ce se păstrează sub forma unui rând compus din pietre de dimensiuni mijlocii, bine legate cu pământ și mortar pe alocuri⁶. De asemenea, menționăm și faptul că pe latura de est se află un mic hol care face legătura între *atrium* și ieșirea din spre est a casei, apoi un al doilea care face legătura între vestibulul amintit și latura de vest a edificiului. Clădirea pare să aibă, în acest stadiu al cercetării, opt intrări, trei pe latura de est, trei pe latura de vest, una pe latura de sud și una pe latura de nord. De asemenea, sunt înregistrate, în acest stadiu al cercetărilor, 11 încăperi pentru funcționalitate în secolul al VI-lea p.Chr. Clădirea a cunoscut cel puțin două faze principale de construcție. Construcția sa inițială aparține epocii constantiniene sau nu mult timp ulterior, spre mijlocul secolului al IV-lea p.Chr. Modificarea unor încăperi inițiale mai largi, prin recompartimentarea lor și apariția unor noi pereți despărțitori care închideau suprafețe mai mici, spre a doua jumătate a primei părți a secolului VI p.Chr. (care prezintă în compoziție numeroase *spolia* din structura arhitecturală anterioară⁷), sunt activități care au afectat planimetria casei⁸. Cu acest prilej au fost blocate, în interiorul edificiului, unele treceri între

¹ Pentru ultimele cercetări arheologice efectuate în sector înainte de reluarea lor la începutul ultimului deceniu al secolului trecut, vezi la PANAITESCU 1979a, p. 197; PANAITESCU 1979b, p. 247-253 și PANAITESCU 1983, p. 230.

² BARNEA *et alii* 1979, p. 82-83.

³ BOGDAN-CĂTĂNICIU & MĂRGINEANU-CÂRSTOIU 1979, p. 97-102.

⁴ SÂMPETRU 1994, p. 33, 40.

⁵ TALMAȚCHI 2021, p. 502.

⁶ TALMAȚCHI 2021, p. 503.

⁷ TALMAȚCHI 2021, p. 506.

⁸ TALMAȚCHI & ȘOVA 2015, p. 153; TALMAȚCHI & ȘOVA 2016, p. 177.

camere și au fost create altele spre *cardo*, încercându-se crearea unor camere unifamiliale dispuse perpendicular pe latura de est a clădirii. Această tendință sau necesitate de recompartimentare a unor mari clădiri „aristocrate”, prin creșterea numărului de camere în interiorul aceleiași suprafețe de construcție în detrimentul confortului, este un fenomen general manifestat în regiunea balcanică a Imperiului Roman, odată cu sfârșitul secolului al V-lea p.Chr.⁹ Noii pereți despărțitori sunt realizați din blocete de piatră legată cu lut. Aceste reparații, andosări, blocări etc., mai discrete sau masive, sunt considerate ca specifice inclusiv pentru sfârșitul secolului al VI-lea p.Chr., fiind identificate în situația multor edificii cercetate la Tropaeum Traiani, precum în cel numit D7, aflat în sectorul D¹⁰. Prezența unor vase mari de provizii, de tip *dolium* semi-îngropate, în interiorul unor camere, sugerează o posibilă destinație specială a clădirii, care rămâne o temă importantă pentru cercetarea sa pe mai departe. Astfel, este posibil să avem prezente camere-magazii sau depozite de cereale, situație asemănătoare cu cea descoperită în edificiul nr. 3, A4 din sectorul A¹¹ și D7¹².

Sfârșitul locuirii pentru perioada romano-bizantină pare să corespundă sfârșitului secolului al VI-lea p.Chr., probabil la mai puțin de un deceniu după atacul avarilor din 586-587 p.Chr. De altfel, cercetările arheologice desfășurate la poarta de est și în sectorul sudic al cetății, au relevat o distrugere însoțită de un mare incendiu, care se poate data în anii 586-587¹³. Odată cu atacul avar din anul 586 p.Chr., orașul pare să fi primit o lovitură puternică din perspectiva caracterului său urban, abandonându-se complet viața civică, menținându-se doar locuiri modeste (ziduri cu pietre neuniforme la exterior, legate cu pământ)¹⁴. Același atac a afectat și alte centre importante ale vremii ca Ratiaria, Durostorum, Zaldapa, Markianopolis etc., așa cum ne relatează sursele literare și arheologice¹⁵. Ultimele informații pe care le deținem referitoare la evoluția sa și a altor centre aparțin primului și celui de al doilea sfert al secolului VII p.Chr., în contextul noilor realități etnice și militare de la Dunărea de Jos, de încercare a menținerii autorității bizantine timpurii în această zonă¹⁶.

În cadrul cercetărilor la edificiul 2- *domus*-ul cercetat, au fost descoperite mai multe opaițe și fragmente de opaițe, între care și zece piese datate în epoca romană timpurie și care fac obiectul prezentului articol.

⁹ ELLIS 1988, p. 567, 573.

¹⁰ SÂMPETRU 1994, p. 42.

¹¹ BARNEA 1979, p. 82-83; SÂMPETRU 1994, p. 20.

¹² SÂMPETRU 1994, p. 43.

¹³ BOGDAN-CĂTĂNICIU & MĂRGINEANU-CÂRSTOIU 1975, p. 60; PAPUC 1977, p. 358; PANAITESCU 1979a, p. 200.

¹⁴ BARNEA 1977, p. 269.

¹⁵ MADGEARU 1997a, p. 318; MADGEARU 1997b, p. 19; BARNEA 2002, p. 18.

¹⁶ PETRE 1987, p. 118.

Descriere. Încadrare tipologică și cronologică a pieselor

I. LOESCHCKE 1919, tip X; BUCHI 1975, tip Xa; ICONOMU 1967, tip XII; BENEĂ 1990, tip X; GEORGESCU 2006, tip IV.

Opaițele *Firmalampen* reprezintă una dintre cele mai răspândite categorii de lămpi în Imperiul Roman. Acestea au fost produse începând cu secolul I p.Chr., în officinele din Italia de Nord¹⁷, însă circulă în provincii până în secolul al IV-lea p.Chr.¹⁸

Datorită longevității și răspândirii lor, lămpile încadrate în acest tip au reprezentat chintesenta comerțului roman, fiind astfel unul dintre bunurile cu cea mai mare căutare pe piața provincială.

În același timp, popularitatea tipului, în toată lumea romană, de-a lungul a peste trei secole, alături de calitatea produselor garantată prin prestigiul mărcilor, a determinat copierea lor sau imitarea în atelierele provinciale și locale. Numeroase variante au apărut pe piață, alături de ștampile noi - produse în ateliere locale, toate limitate însă ca circulație la o arie geografică mai restrânsă¹⁹.

Ele s-au bucurat de atenția mai multor cercetători²⁰ și a fost numită *Firmalampen*, datorită faptului că aproape toate poartă numele atelierului sau al meșterului unde au fost confecționate²¹.

Lămpile acestui tip au bazinul rotund și ciocul alungit diferențiat de bazin. Discul plat, poate fi nedecorat sau decorat cu figuri umane sau zoomorfe. Bordura este în general netedă, cu doi sau trei butoni, mărginită de disc printr-o nervură care se prelungește pe cioc, înconjurând orificiul de ardere și formând un canal deschis. Baza plată, mărginită de una sau mai multe nervuri circulare, are în centru ștampila meșterului sau a atelierului producător. Ștampila este în general aplicată în tipar. Unele piese prezintă și apucătoare; aceasta este de obicei inelară și prinsă de bordură (cum este cazul piesei prezentate de noi).

Pe teritoriul actual al Dobrogei ele sunt prezente mai ales pe linia Dunării. Acest fapt se datorează în special modului și a căii de pătrundere, având în vedere faptul că acest tip vine dinspre nordul Italiei - cu centru reprezentativ Aquileia, de-a lungul linei Dunării, *via* Pannonia, Dacia și până în centrul de la Durostorum, de unde se răspândesc în teritoriu - fie produse originale fie copii (multe neștampilate) produse în atelierele de aici.

¹⁷ BUCHI 1975, p. XXIX-XXXI.

¹⁸ IVÁNYI 1935, p. 33.

¹⁹ TOPOLEANU 2012, p. 69.

²⁰ LOESCHCKE 1919, tip IX și tip X, p. 255(67)-298 (110), 427(239)-446(258), nr. 751-999, taf. I, III, XVII, XIX; BRONEER 1930, p. 87-88, tip XXVI, p. 184, nr. 526-527, pl. XI; BUCHI 1975, *passim*; IVÁNYI 1935, *passim*; KUZMANOV 1992, p. 34-38; GOSTAR 1961, *passim*; ICONOMU 1967, p. 14; BENEĂ 1990, p. 144-151; ALICU 1994, p. 51-59; TOPOLEANU 2012, p. 68-96; MUȘETEANU & ELEFTERESCU 1983; BAUMANN 2009, p. 220-225.

²¹ ROMAN 2006, p. 42.

1. *Inv. MTT/C²² 1/2020 (Fig. 3/1)* – Fragment opaiț. TT 2020, CS26, caroul 3, - 1.20m.

Dimensiuni păstrate: D = 3.8 cm

Piesă păstrată fragmentar a fost lucrată în tipar dintr-o pastă fină, omogenă, de culoare cărămie în amestec cu mică și granule de calcar. Piesa păstrează urme de angobă roșie. Bazinul este rotund, bordura lisă este delimitată de disc printr-o nervură circulară. Toarta spartă este aplicată pe bordură.

Analogii: ICONOMU 2013, p. 95, pl. I/2, VI/1; TOPOLEANU 2012, p. 68-94, nr. 25-42, pl. IV-VI; BAUMANN 2009, p. 220-221, fig. 1/ 2-3; MUȘEȚEANU, CULICĂ & ELEFTERESCU 1980, p. 287, nr. 8, fig. 8; SAPELLI 1979, p. 131, nr. 277; BUCHI 1975, p. 17-18, nr. 83-97, pl. 6; ICONOMU 1967, p. 14, 62, nr. 187-190, fig. 24-25; SEVEREANU 1936, p. 58, 59, nr. 45, 48, fig. 41, 43.

Datare: sec. II – sec. III p.Chr.

Bibliografie: inedit.

II. LOESCHCKE 1919, tip VIII; IVÁNYI 1935, tip VII; BRONEER 1930, tip XXV; ICONOMU 1967, tip XX; GEORGESCU 2016, tip III.2.a

O categorie aparte în marea grupă a opaițelor cu ciocul rotund o reprezintă opaițele cu ciocul cordiform²³.

Având originea în Italia și zona mediteraneană, acestea sunt produse începând cu jumătatea secolului I p.Chr²⁴ și continuă să fie lucrate ca variante, în *officinae* provinciale până în secolul IV p.Chr²⁵, unde cu timpul originalitatea dispare prin copiere. Apogeul dezvoltării tipului îl reprezintă perioada secolelor II-III p.Chr odată cu dezvoltarea centrelor de producție din zonele est-mediteraneene, dar și în zona pontică a Mosiei Inferior²⁶.

Piese sunt lucrate în tipar, au bazin rotund și ciocul rotund-cordiform. Discul concav poate fi decorat cu un repertoriu iconografic format din reprezentări ale unor divinități, lupte de gladiatori, personaje fantastice, reprezentări zoomorfe sau motive vegetale. Bordura lisă, decorată cu ove sau reprezentări vegetale, este mărginită de disc prin două incizii circulare. Toarta inelară este prinsă de bordură, iar baza plată, circulară prezintă uneori ștampila oficinei în care a fost produsă.

Un număr impresionant al unor astfel de piese, a fost descoperit și la Tomis, precum și în aria controlată de acesta; nu excludem posibilitatea ca acest tip să fie produs local, undeva în această zonă. Noile descoperiri, așa cum este și aceasta, vor aduce mai multe clarificări asupra locului de producție și a modelului de răspândire al acestora.

Acest tip cunoaște mai multe variante și forme în funcție de decorul ciocului (care poate fi cordiform, trapezoidal, separat cu bară transversală sau în forma literei U)²⁷, însă toate păstrează în comun corpul rotund și ciocul scurt cordiform.

²² Inv. MTT/C – inventar Muzeul Tropaeum Traiani piese descoperite în sectorul C al cetății.

²³ TOPOLEANU 2012, p. 97; ICONOMU 1967, p. 18.

²⁴ BRONEER 1930, p. 84; MENZEL 1954, p. 49-50; BAILEY 1980, p. 293.

²⁵ BRONEER 1930, p. 85; ICONOMU 1986, p. 44, TOPOLEANU 2012, p. 97; GEORGESCU 2016, p. 89-90.

²⁶ ICONOMU 1967, p. 18; BĂJENARU 2002-2003, *passim*.

²⁷ LOESCHCKE 1919, p. 237 (49), abb. 7.

Pieseile descoperite la Tropaeum Traiani sunt lucrate în tipare uzate, iar lobii cordiformi sunt tociți sau/și suprapuși de orificiul de ardere. Lămpile au fost lucrate dintr-o pastă semifină având ca degresant mică, granule sau pietricele de calcar

Cele mai multe lămpi au toarta de formă inelară, aplicată pe bordură, după ce piesa a fost scoasă din tipar.

Majoritatea pieselor din această variantă, prezintă caracteristici care le pot încadra în producția de origine locală²⁸.

Încadrarea cronologică generală a acestei variante, este perioada secolelor II-III p.Chr. Analogii avem la Cnidos – secolul al-II-lea p.Chr.²⁹, Chersones – secolul al-II-lea p.Chr.³⁰, însă le regăsim și în apropiere, în partea estică a Moesiei Inferior³¹, la Histria³², Callatis³³, Carsium³⁴, Ovidiu³⁵, Pecineaga³⁶, peștera "La Adam"³⁷, Tropaeum Traiani³⁸, Arrubium-Măcin³⁹, Noviodunum⁴⁰. Câteva exemplare, care se pare ca provin tot din Dobrogea, se află în prezent în colecțiile muzeului din Ploiești⁴¹, piesele fiind datate din secolul al II-lea p.Chr. până în secolul al III-lea p.Chr.

2. Inv. MINAC⁴² 48953 (Fig. 3/2)– Fragment opaiț *monolychnis*. TT 2007, CS 13, caroul 6, -0,70 m.

Dimensiuni păstrate: L = 6,5 cm; l = 3,7 cm;

Piesa prelucrată în tipar dintr-o pastă fină, omogenă, de culoare cărămidie în amestec cu granule de calcar. Angobă este de culoare cărămiziu-roșiatic. Se mai păstrează latura dreaptă a valvei superioare. Forma opaițului era rotundă, cu discul concav și nedecorat, având orificiul de alimentare în centru, mărginit de bordură printr-o nervură circulară. Ciocul este cordiform. Bordura este decorată cu ove mici. Piesa nu prezintă urme de folosire.

Analogii: ICONOMU 1967, nr. 243, p. 71, fig. 106; PERLZWEIG 1961, p. 84, nr. 133, pl. 5; BAILEY 1988, p. 348 Q 2808, p. 348, pl. 87; GEORGESCU 2016, vol. II, p. 28-29, nr. 74, pl. 15.

Datate: sec. II p.Chr.

Bibliografie: inedit.

²⁸ ICONOMU 2013, *passim*; TOPOLEANU 2012, p. 97-125; RUSU-BOLINDEȚ 2011, *passim*.

²⁹ BAILEY 1988, Q 2819, p.349, pl. 88.

³⁰ CHRZANOVSKI & ZHURAVLEV 1998, p. 99, nr. 50.

³¹ KUZMANOV 1992, p. 26, nr. 140.

³² RUSU-BOLINDEȚ 2011, *passim*; SUCEVEANU 1982, p. 109.

³³ BÎRLĂDEANU & ZAVATIN 1977, p. 137, M7; ICONOMU 1967, p. 104.

³⁴ NICOLAE 1994, p. 203, nr. 7-9.

³⁵ ICONOMU 1967, p. 82, nr. 322.

³⁶ ICONOMU 1967, p. 82, nr. 323, 324.

³⁷ ICONOMU 1967, p. 82, nr. 325; ICONOMU 1967, p. 104.

³⁸ BARNEA *et alii*, 1979, p. 184.

³⁹ PARASCHIV 1997, p. 326-329, nr. 33; HARTUCHE & BOUNEGRU 1982, p. 227, nr. 9.

⁴⁰ BAUMANN 2009, p. 236, nr. 51.

⁴¹ TOPOLEANU 2012, p. 114-117.

⁴² Inv. MINAC – inventar Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța.

3. Inv. MINAC 48954 (Fig. 3/3) – Opaț *monolychnis*. TT 2012, CS16, -1.50m.

Dimensiuni: L = 7,7 cm; l = 5,8 cm; H = 4,7 cm; h = 2,8 cm; Db = 3,4 cm;

Piesă a fost modelată într-un tipar uzat dintr-o pastă semifină, omogenă, de culoare cărămie în amestec cu granule și pietricele de calcar. Bazinul este rotund, ciocul rotund - cordiform cu lobii parțial distruși de orificiul pentru ardere. Discul este concav, cu orificiul de alimentare spre stânga și decorat cu un crater plin cu fructe. Bordură este lisă, delimitată de disc prin două cercuri imprimate. Baza rotundă și plată; ansa inelară a fost aplicată pe bordură. Piesa nu prezintă urme de folosire.

Analogii: TOPOLEANU 2015, p. 124-127, nr. 31-32; ICONOMU 2013, p. 93, pl. IV/1,2, pl. VII/2,3; TOPOLEANU 2012, nr. 57, p. 117; RUSU-BOLINDEȚ 2011, p. 276, pl. VII, fig. 14; BAUMANN 2009, p. 235, nr. 48, tip VII, pl. 1; BUCOVALĂ & PAȘCA 1991, p. 203, M6/3, pl. 1; BUCOVALĂ & PAȘCA 1988-1989, p. 150, nr. 2; CHERA & LUNGU 1985, p. 206, pl. 2/10; ICONOMU & BORDEIANU 1981, p. 270, nr. 3, fig. 3a, b; RĂDULESCU 1981, p. 184, 187-188, pl. 2/4, 3/1; ICONOMU 1967, p. 18-19, fig. 35, p. 82-83. nr. 326-332.

Datate: sec. III p.Chr.

Bibliografie: TALMAȚCHI & ȘOVA 2015, p. 166, fig. 24/7.

4. Inv. MINAC 48955 (Fig. 3/4) – Opaț *monolychnis*. TT 2003, CS5, caroul 3, -0.60m.

Dimensiuni: L = 8,1 cm; l = 6,1 cm; H = 4,6 cm; h = 2,7 cm; Db = 3,1 cm;

Piesă a fost modelată într-un tipar uzat dintr-o pastă semifină, omogenă, de culoare cărămie în amestec cu granule și pietricele de calcar. Bazinul este rotund, ciocul rotund - cordiform cu lobii tociți și distruși de orificiul pentru ardere. Pe discul concav, cu orificiul de alimentare spre stânga se mai poate observa decorul unui crater. Bordură lisă. Baza este rotundă și plată, iar toarta inelară este aplicată pe bordură. Piesa nu prezintă urme de folosire.

Analogii: TOPOLEANU 2015, p. 124-127, nr. 31-32; ICONOMU 2013, p. 93, pl. IV/1,2, pl. VII/2,3; TOPOLEANU 2012, nr. 57, p. 117; RUSU-BOLINDEȚ 2011, p. 276, pl. VII, fig. 14; BAUMANN 2009, p. 235, nr. 48, tip VII, pl. 1; BUCOVALĂ & PAȘCA 1991, p. 203, M6/3, pl. 1; BUCOVALĂ & PAȘCA 1988-1989, p. 150, nr. 2; CHERA & LUNGU 1985, p. 206, pl. 2/10; ICONOMU & BORDEIANU 1981, p. 270, nr. 3, fig. 3a, b; RĂDULESCU 1981, p. 184, 187-188, pl. 2/4, 3/1; ICONOMU 1967, p. 18-19, fig. 35, p. 82-83. nr. 326-332.

Datate: sec. III p.Chr.

Bibliografie: TALMAȚCHI & ȘOVA 2015, p. 166, fig. 24/8.

5. Inv. MINAC 48956 (Fig. 4/5) – Opaț *monolychnis*. TT 2006, C S12, caroul 3, -0,70m

Dimensiuni: L = 7,1 cm; l = 5,2 cm; H = 3,9; h = 2,5 cm; Db = 3,5 cm;

Piesa a fost modelată într-un tipar uzat dintr-o pastă semifină, omogenă, de culoare brună în amestec cu granule și pietricele de calcar. Bazinul este rotund, ciocul rotund - cordiform, cu lobii tociți și distruși de

orificiul pentru ardere. Discul este spart și mărginit de bordura lisă prin două cercuri imprimate. Baza este rotundă și plată; toarta spartă era aplicată pe bordură. Piesa nu prezintă urme de folosire.

Analogii: TOPOLEANU 2012, p. 131-132, nr. 74-75; BAUMANN 2009, p. 239-240, nr. 68, 70, 71; BUCOVALĂ & PAȘCA 1991, p. 203, M5/1, p. 205, M7/4; ICONOMU 1967, p. 111-118, nr. 562-631.

Datate: sec III – începutul sec. IV p.Chr.

Bibliografie: inedit.

6. Inv. MINAC 48957 (Fig. 4/6)– Opaț *monolychnis* – păstrat fragmentar. TT 2019, martor dintre S21-22, -1m, nivel de călcare, sec. VI p.Chr.

Dimensiuni păstrate: L = 7 cm; l = 5,1 cm; H = 3,7 cm; h = 2,7 cm;

Piesa a fost modelată într-un tipar uzat dintr-o pastă semifină, omogenă, de culoare cărămie în amestec cu granule și pietricele de calcar. Bazinul este rotund, ciocul fiind spart. Pe discul spart prezintă un decor ilizibil. Baza este rotundă și plată, iar toarta spartă era aplicată pe bordură. Piesa nu prezintă urme de folosire.

Analogii: TOPOLEANU 2012, p. 131-132, nr. 74-75; BAUMANN 2009, p. 239-240, nr. 68, 70, 71; BUCOVALĂ & PAȘCA 1991, p. 203, M5/1, p. 205, M7/4; ICONOMU 1967, p. 111-118, nr. 562-631.

Datate: sec. III p.Chr.

Bibliografie: inedit.

7. Inv. MINAC 48958 (Fig. 4/7) – Opaț *monolychnis*. TT 2019, martor dintre S21-22, -1m, nivel de călcare, sec. VI p. Chr.

Dimensiuni: L = 6,7 cm; l = 5 cm; h = 2,5 cm; Db = 2,4 cm;

Piesa a fost lucrată într-un tipar foarte uzat dintr-o pastă semifină, omogenă, de culoare cărămie în amestec cu granule și pietricele de calcar. Bazinul este rotund, bordura lisă, disc concav, spart. Ciocul este rotund, tras, cu orificiul de ardere larg. Toarta spartă a fost aplicată pe bordură. Piesa nu prezintă urme de folosire.

Analogii: TOPOLEANU 2012, p. 131-132, nr. 74-75; BAUMANN 2009, p. 239-240, nr. 68, 70, 71; BUCOVALĂ & PAȘCA 1991, p. 203, M5/1, p.205, M7/4; ICONOMU 1967, p. 111-118, nr. 562-631.

Datate: sfârșitul sec. III – mijlocul sec. IV p.Chr.

Bibliografie: inedit.

8. Inv. MTT/C 1/2009 (Fig. 4/8) – toartă de opaț – TT 2009, C, martor S13-14, -0.30m

Dimensiuni păstrate: D = 3,1 cm.

Toartă lucrată la mână, dintr-o pastă cărămie în amestec cu pietricele și granule de calcar alb. Piesa provine de la lămpi de tipul celor prezentate mai sus.

Analogii: asemănătoare cu a pieselor prezentate la nr. cat. 3, 4, și 6;

Datate: sec. III p.Chr.

Bibliografie: inedit.

III. Varia

Ultimele două fragmente de opaițe din catalogul de față nu au putut fi încadrate tipologic, din cauza stării lor precare de conservare. Încadrarea cronologică relativă se bazează pe contextele în care acesta a fost descoperit, dar și pe baza pastei și a formelor acestora.

9. Inv. MTT/C 2/2009 (Fig. 4/9)– fragment de opaiț – TT 2009, C martor S13-14, -0.30 m

Dimensiuni: D = 3 cm.

Fragment din bordura unui opaiț. Piesa este lucrată în tipar dintr-o pastă de culoare gălbui deschisă. Ca ornamente, se mai păstrează pe bordură un mic cerculeț și o frunză de mirt(?) - ambele incizate. Bordura se delimitează de disc printr-o nervură circulară.

Datare: sec. III – sec. IV p.Chr.

Bibliografie: inedit.

10. Inv. MTT/C 1/2015 (Fig. 4/10)– fragment de opaiț. TT 2015, CS 10 caroul 8, -0,15 m

Dimensiuni păstrate: D = 3.8 cm

Piesă păstrată fragmentar a fost lucrată în tipar dintr-o pastă fină, omogenă, de culoare cărămizie în amestec cu mică și nisip fin. Bazinul este rotund, bordura decorată cu ove, ușor înclinată, delimitată de disc prin două nervuri circulare. Pe discul plat aceasta prezintă două cercuri imprimare dispuse în jurul orificiului de ardere.

Datare: sec. II p.Chr.

Bibliografie: inedit.

Considerații finale

Cele zece piese întregi și fragmentare prezentate pot fi încadrate tipologic în două tipuri principale. Din punct de vedere cronologic, este vorba despre piese timpurii. Descoperirea lor în zona *domus*-ului târziu se leagă de contexte arheologice timpurii, care preced această construcție. Importanța tipurilor prezentate, este una deosebită, ele atestă în același timp relații comerciale pe spații largi, dar și o producție locală, care are un loc important în economia așezării de la Tropaeum Traiani.

Deși lotul publicat este relativ modest numeric și fără piese de excepție, considerăm că demersul este important, în primul rând pentru introducerea în circuitul științific al pieselor, contribuind astfel, cel puțin statistic, la o necesară tipologie a lămpilor de epocă romană din acest sit arheologic, dar și a lămpilor la modul general, care, așa cum se constată, este într-o continuă completare și modificare, de multe ori cu rezultate surprinzătoare.

BIBLIOGRAFIE

- ALICU 1994 – D. Alicu, *Römischen Lampen. Opaițele romane. Ulpia Traiana Sarmizegetusa*, București, 1994.
- BAILEY 1980 – D. M. Bailey, *A Catalogue of the Lamps in the British Museum*, Vol.II. *Roman Lamps made in Italy*, Londra, 1980.
- BAILEY 1988 – D. M. Bailey, *A Catalogue of the Lamps in the British Museum Vol. III Roman Provincial Lamps*, Londra, 1988.
- BARNEA 1977 – I. Barnea, *Cetatea Tropaeum Traiani în lumina ultimelor săpături arheologice*, Pontica 10 (1977), p. 261-271.
- BARNEA 2002 – A. Barnea, *Bizanțul la Dunărea de Jos în secolul al VI-lea*, în: *Istorie și ideologie*, București, 2002, p. 13-19.
- BARNEA et alii 1979 – I. Barnea, A. Barnea, I. Bogdan-Cătănicu, M. Mărgineanu-Cârstoiu, G. Papuc, *Tropaeum Traiani I: Cetatea*, București, 1979.
- BAUMANN 2009 – V. H. Baumann, *Lucernele de la Noviodunum*, Peuce S.N. 7 (2009), p. 217 – 310.
- BĂJENARU 2002-2003 – C. Băjenaru, *Un opaiț cu simboluri creștine*, Pontica 35-36 (2002-2003), p. 217-223.
- BENEA 1990 – D. Benea, *Lampes romaines de Tibiscum*, Dacia N.S. 34 (1990), p. 139-168.
- BÎRLĂDEANU & ZAVATIN 1977 – E. Bîrlădeanu-Zavatin, *În legătură cu o necropolă din epoca romană la Callatis*, Pontica 10 (1977), p. 127-152.
- BRONEER 1930 – O. Broneer, *Terracotta Lamps, Corinth, IV, part.II.*, Cambridge, Massachusetts, 1930.
- BRUNEAU 1965 – Ph. Bruneau, *Exploration archéologique de Délos. Les lampes*, Paris, 1965.
- BUCHI 1975 – E. Buchi, *Lucerne del Museo di Aquileia, I. Lucerne romane con marchio di fabbrica*, Associazione nazionale per Aquileia, Aquileia, 1975.
- BUCOVALĂ & PAȘCA 1988-1989 – M. Bucovală, C. Pașca, *Descoperiri recente în necropolele de epocă romană și romano-bizantină la Tomis*, Pontica 21-22 (1988-1989), p. 123-161.
- BUCOVALĂ & PAȘCA 1991 – M. Bucovală, C. Pașca, *Descoperiri recente în necropola romană de sud-vest a Tomisului*, Pontica 24 (1991), p. 185-236.
- BOGDAN CĂTĂNICIU & MĂRGINEANU-CÂRSTOIU 1979 - I. Bogdan-Cătănicu, M. Mărgineanu-Cârstoiu, *Considerații asupra caracterului ultimei locuiri în civitas Tropaeum (sec. VI-VII e.n.)*, RMM 12/2 (1975), p. 59-62.
- CHERA & LUNGU 1985 – C. Chera, V. Lungu, *Un complex funerar inedit de la Tomis*, Pontica 18 (1985), p. 203-214.
- CHRZANOVSKI & ZHURAVLEV 1998 – L. Chrzanovski, D. Zhuravlev, *Lamps from Chersones in the State Historical Museum – Moscow*, Roma, 1998.
- ELLIS 1988 - S. P. Ellis, *The End of the Roman House*, AJA 92.4 (1988), p. 565-76.
- GEORGESCU 2016 – V. Ș. Georgescu, *Obiecte de iluminat descoperite la Tomis (secolele I – III p.Chr.)*, teză de doctorat, vol. I-II, Timișoara. (mss)
- GOSTAR 1961 – N. Gostar, *Inscripțiile de pe lucernele din Dacia romană*, Arh.Mold. 1 (1961), p. 149-209.
- HARȚUCHE & BOUNEGRU 1982 – N. Harțuche, O. Bounegru, *Opaițe grecești și romane din colecțiile Muzeului Brăila*, Pontica 15 (1982), p. 221-233.
- ICONOMU 1967 – C. Ionomu, *Opaițe greco-romane*, București, 1967.
- ICONOMU 1976 – C. Ionomu, *Descoperiri de tipare de opaițe la Tomis*, Pontica 9 (1976), p. 135-146.
- ICONOMU 1986 – C. Ionomu, *Un capitol al producției și al schimbului de mărfuri în zona Dunării de Jos – Lucernele (sec. I-VII e.n.)*, Teza de doctorat. Univ. București, 1986. (mss)
- ICONOMU 2013 – C. Ionomu, *EUCTEMON – un producator de lucerne de la Tomis (I)*, Arh. Mold. 36 (2013), p. 89-104.
- ICONOMU & BORDEIANU 1981 – C. Ionomu, C. Bordeianu, *O nouă descoperire de lucerne la Constanța*, Pontica 14 (1981), p. 269-276.

IVÁNYI 1935 – D. Iványi, *Die pannonischen Lampen. Eine typologisch-hronologische Übersicht*, DissPan 2, 2, Budapesta, 1935.

KUZMANOV 1992 – G. Kuzmanov, *Antičini lampi*, Sofia, 1992.

LOESCHCKE 1919 – S. Loeschcke, *Lampen aus Vindonissa. Ein Beitrag von Vindonissa und des antiken Beleuchtungswessens*, Zürich, 1919.

MADGEARU 1997a – A. Madgearu, *The Downfall of the Lower Danubian Late Roman Frontier*, RRH 36/3-4 (1997), p. 315-36.

MADGEARU 1997b – A. Madgearu, *Continuitate și discontinuitate culturală la Dunărea de Jos în secolele VII-VIII*, București, 1997.

MENZEL 1954 – H. Menzel, *Antike Lampen im römisch - germanischen Zentralmuseum zu Mainz*, Mainz, 1954.

MUȘEȚEANU, CULICĂ & ELEFTERESCU 1980 – C. Mușețeanu, V. Culică, D. Elefterescu, *Lampes à estampille de Durostorum*, Dacia N.S. 24 (1980), p. 283-305.

MUȘEȚEANU & ELEFTERESCU 1983 – C. Mușețeanu, D. Elefterescu, *Lampes romaines de Durostorum*, Dacia N.S. 27 (1983), p.109-128.

NICOLAE 1994 – C. Nicolae, *Câteva opaițe descoperite la Carsium*, Pontica 27 (1994), p. 199-207.

PANAITESCU 1979a – A. Panaitescu, *Descoperiri pe via forensis a municipiului Tropaeum Traiani*, Pontica 12 (1979), p. 197-204.

PANAITESCU 1979b – A. Panaitescu, *Descoperiri pe via forensis a municipiului Tropaeum Traiani*, MCA 13 (1979), p. 247-54.

PANAITESCU 1983 – A. Panaitescu, *Cercetări arheologice pe via forensis a cetății Tropaeum Traiani*, Pontica 16 (1983), p. 230-38.

PAPUC 1977 – G. Papuc, *Considerații asupra perioadei de sfârșit a cetății Tropaeum Traiani*, Pontica 10 (1977), p. 359-60.

PARASCHIV 1997 – D. Paraschiv, *Descoperiri arheologice de epocă romană la Măcin*, Pontica 30 (1997), p. 317-330.

PERLZWEIG 1961 – J. Perlzweig, *The Athenian Agora, VII. Lamps of the Roman Period*, Princeton, 1961.

PETRE 1987 – A. Petre, *La romanité en Scythie Mineure (IIe-VIIe siècles de notre ère)*, București, 1987.

RĂDULESCU 1981 – A. Rădulescu, *Die lokale Herstellung der Belenchtungsgegenstände –Lucernae*, Pontica 14 (1981), p. 181-209.

ROMAN 2006 – C. A. Roman, *Lămpi din Dacia Porolissensis. Castrele Porolissum –Moigrad, Buciumi, Gilău, Samum-Cășei*, Cluj-Napoca, 2006.

RUSU-BOLINDEȚ 2011 – V. Rusu-Bolindeț, *Lămpi de perioadă romană timpurie de la Histria. Aspecte legate de activitatea atelierelor care produc lămpi din Dobrogea romană*, Pontica 44 (2011), p. 269-292.

SAPPELLI 1979 – M. Sapelli, *Lucerne fittili delle civiche raccolte archeologiche*, Rassegna di studi del Civico Museo Archeologica e del Civico Gabinetto Numismatico di Milano, Supplemento, II, Milano, 1979.

SÂMPERTU 1994 – M. Sâmpertu, *Orașe și cetăți romane târzii la Dunărea de Jos*, București, 1994.

SEVEREANU 1936 – G. Severeanu, *Lampes en terre-cuite appartenant aux collections du Musée Municipal de Bucarest et du Dr. Severeano*, București, Revista Muzeului și a Pinacotecii Municipiului București 2/1-2 (1936), p. 40-87.

SUCEVEANU 1982 – A. Suceveanu, *Histria VI. Les thermes romains*, București, 1982.

TALMAȚCHI & ȘOVA 2015 – G. Talmațchi, C. Șova, *Observații privind casa urbană romană târzie (domus) din provincia Scythia Minor și alte descoperiri arheologice din sectorul de sud-CI de la Tropaeum Traiani*, Peuce 13 (2015), p. 137-192.

TALMAȚCHI & ȘOVA 2016 – G. Talmațchi, C. Șova, *Despre cercetările arheologice din cartierul romano-bizantin (sector sud-C1) de la Tropaeum Traiani*, în: A. Panaite, R. Cârjan, C.

Căpiță (ed.), *Moesica et Christiana. Studies in Honour of professor Alexandru Barnea*, Brăila, 2016, p. 173-92.

TALMAȚCHI 2021 - G. Talmațchi, *Considerations regarding the Domus-type Roman urban house from Scythia Minor (4th-6th centuries AD)*, în: G. R. Tsetschladze, Al. Avram, J. Hargrave (eds.), *The Greeks and Romans in the Black Sea and the Importance of the Pontic Region for the Graeco-Roman World (7th century BC-5th century AD), 20 Years On (1997-2017)*, Proceedings of the Sixth International Congress on Black Sea Antiquities (Constanța – 18-22 September 2017), Oxford, 2021, p. 501-510.

TOPOLEANU 1996 – F. Topoleanu, *Halmyris - Un nouveau centre de production de lampes dans le nord de la Dobroudja (IIe- VIIe s.ap. J.-C.)*, RCRFActa 33 (1996), p. 91-94.

TOPOLEANU 2000 – F. Topoleanu, *Ceramica romană și romană-bizantină de la Halmyris (sec. I-VII d. Ch.)*, Tulcea, 2000.

TOPOLEANU 2012 – F. Topoleanu, *Lămpile antice din colecțiile Muzeului Județean de Istorie și Arheologie Prahova - Ploiești, Ploiești*, 2012.

TUDOR 1948 – D. Tudor, *Sucidava III, Dacia 11-12 (1945-1947)*, p. 145-208.

LIST OF ILLUSTRATION

Fig. 1. Tropaeum Traiani - general view of sector C;

Fig. 2. Tropaeum Traiani - view in detail of sector C;

Fig. 3. Lamps no. 1 – 4.;

Fig. 4. Lamps no. 5 – 10.

Fig. 1. Tropaeum Traiani - vedere generală sector C.

Fig. 2. Tropaeum Traiani - vedere de detaliu sector C.

Fig. 3. Opaite nr. 1 – 4. (Nr. 1 - Dimensiuni păstrate: D = 3,8 cm; Nr. 2 - Dimensiuni păstrate: L = 6,5 cm; l = 3,7 cm; Nr. 3 - Dimensiuni: L = 7,7 cm; l = 5,8 cm; H = 4,7 cm; h = 2,8 cm; Db = 3,4 cm; Nr. 4 - Dimensiuni: L = 8,1 cm; l = 6,1 cm; H = 4,6 cm; h = 2,7 cm; Db = 3,1 cm).

Fig. 4. Opaite nr. 5 – 10. (Nr. 5 - Dimensiuni: L = 7,1 cm; l = 5,2 cm; H = 3,9; h = 2,5 cm; Db = 3,5 cm; Nr.6 - Dimensiuni păstrate: L = 7 cm; l = 5,1 cm; H = 3,7 cm; h = 2,7 cm; Nr. 7 - Dimensiuni: L = 6,7 cm; l = 5 cm; h = 2,5 cm; Db = 2,4 cm; Nr. 8 - Dimensiuni păstrate: D = 3,1 cm; Nr. 9 - Dimensiuni: D = 3 cm; Nr. 10 – Dimensiuni păstrate: D = 3.8 cm).